

บทที่ 3

วิธีดำเนินการวิจัย

การศึกษาวิจัยการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำ ผู้วิจัยมีแนวความคิดและเชื่อว่าภายใต้ภาวะปัญหาความเสื่อมโทรมของทรัพยากรธรรมชาติ ความขัดแย้งในการจัดการและการค้นหาและพิสูจน์แนวคิด รูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชนในระดับต่างๆ การจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชุมชน ที่มีความเชื่อมโยงสัมพันธ์ระหว่างชุมชนภายใต้ขอบเขตลุ่มน้ำ ที่เรียกว่าเครือข่ายลุ่มน้ำจะเป็นทางออกให้แก่ชุมชนที่อยู่และใช้ทรัพยากรธรรมชาติภายในลุ่มน้ำ

ผู้วิจัยมีความคิดว่าเครือข่ายลุ่มน้ำ เป็นรูปแบบหนึ่งของกระบวนการทางสังคม ซึ่งเป็นการเคลื่อนไหวขององค์กรชุมชนในแต่ละชุมชนที่มีการติดต่อประสานงาน และร่วมมือกันในการจัดตั้งองค์กรชุมชนในระดับลุ่มน้ำ เพื่อการจัดการบริหารและจัดการทรัพยากรธรรมชาติบนพื้นฐานของวิกฤตการณ์ปัญหาร่วมกัน มีแนวคิดและเป้าหมายร่วมกันในการดำเนินงาน การร่วมตัวจัดตั้งเครือข่ายก่อให้เกิดกระบวนการเรียนรู้ร่วมกันของสมาชิก และสร้างพลังให้แก่ชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของตนเอง ดังนั้นผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการวิเคราะห์ปรากฏการณ์ดังกล่าวพร้อมกับการศึกษาวิเคราะห์เอกสารที่เกี่ยวข้องโดยใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้ข้อมูลในประเด็นต่างๆ แล้วนำข้อมูลทั้งสองส่วนมาวิเคราะห์เชื่อมโยงเพื่อให้ได้คำตอบที่ชัดเจน โดยผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอนดังต่อไปนี้

1. การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น
2. การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่างๆ
3. การกำหนดประเด็นในการศึกษา
4. การกำหนดขอบเขตประชากร และกลุ่มตัวอย่าง
5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย
6. การเก็บรวบรวมข้อมูล
7. การตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูล

การสังเกตอย่างมีส่วนร่วมในปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้น

ขณะที่ผู้วิจัยได้ร่วมดำเนินงานโครงการชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ องค์การแคว้นนานาชาติ ประเทศไทย ในพื้นที่อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งมีเป้าหมายของ

โครงการเพื่อป้องกัน ฟื้นฟู คุณแลรักษาสภาพทรัพยากรธรรมชาติ โดยมุ่งเน้นการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพองค์กรชาวบ้านในการจัดการระบบการเกษตร และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติอย่างยั่งยืน ผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการเสริมสร้าง และพัฒนา ศักยภาพองค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยเน้นกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนท้องถิ่น ในการดำเนินการดังกล่าวผู้วิจัยพบว่ารูปแบบการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ชุมชนต่าง ๆ ดำเนินการมีรูปแบบที่หลากหลายตามความเหมาะสมของสภาพแวดล้อมและ ภูมิปัญญาท้องถิ่นของแต่ละชุมชน การจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ภายในลุ่มน้ำ เป็นแนวทางหนึ่งที่หลายพื้นที่ในเขตต้นน้ำดำเนินการ

ผู้วิจัยพบว่าการจัดการทรัพยากรธรรมชาติโดยองค์กรชาวบ้าน ในรูปแบบของ เครือข่ายลุ่มน้ำเป็นวิธีการที่สอดคล้องกับวิถีชีวิต สภาพทรัพยากรธรรมชาติที่เหมาะสมและมี ประสิทธิภาพ อันจะนำไปสู่การเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพขององค์กรชุมชนในการจัดการ การเรียนรู้ร่วมกัน และการดูแลรักษาให้ทรัพยากรธรรมชาติคงความอุดมสมบูรณ์และเอื้อ ประโยชน์ต่อชุมชนได้อย่างยั่งยืน

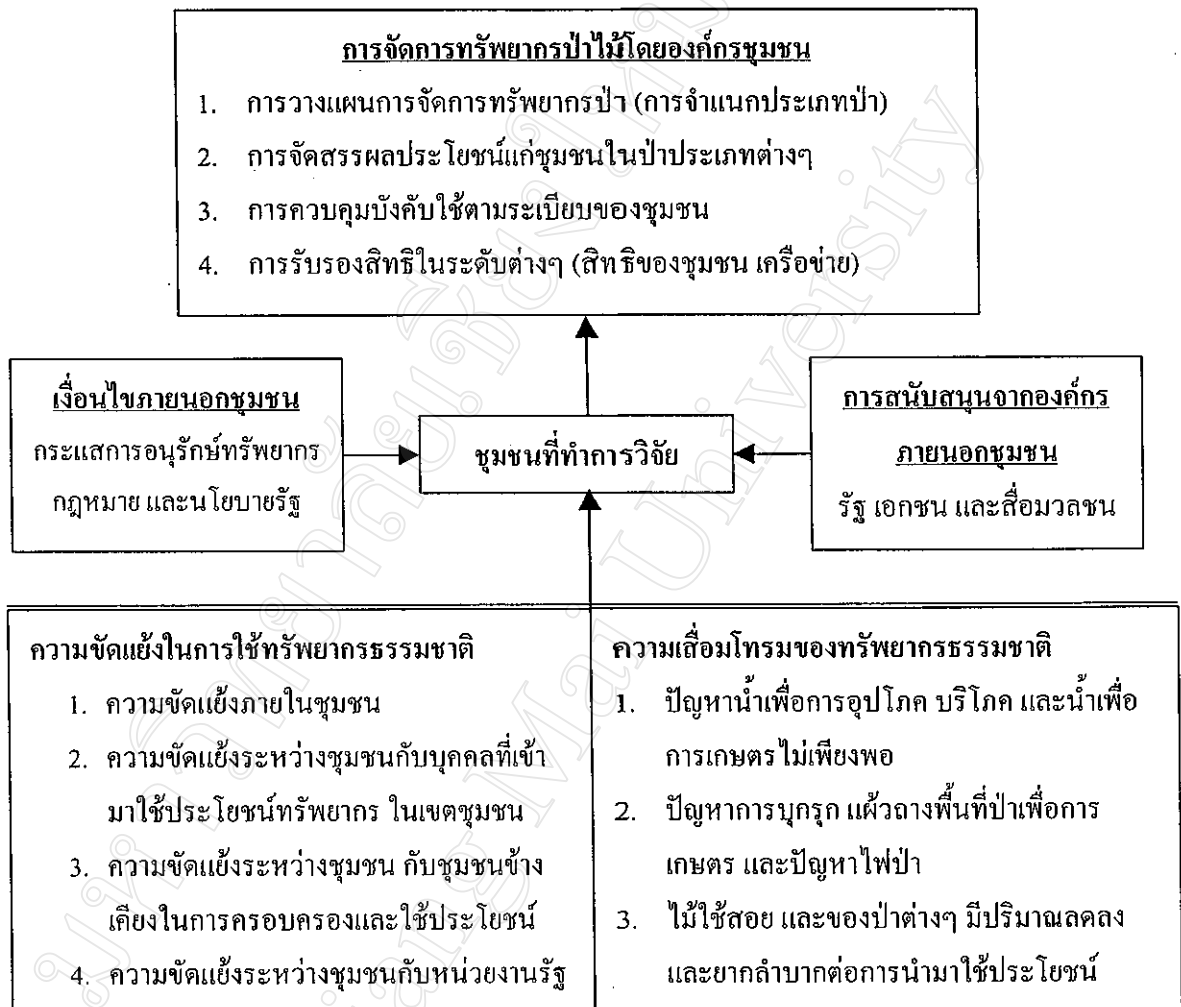
การศึกษาเอกสาร ตำรา และรายงานการวิจัยต่างๆ

การดำเนินการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้ศึกษาเอกสาร และรายงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับ ปรากฏการณ์ที่ผู้วิจัยให้ความสนใจ ดังที่ได้กล่าวไว้ในบทที่ 2

ภายหลังการศึกษาเอกสาร และรายงานการวิจัยต่างๆ ที่เกี่ยวข้องปรากฏการณ์ ข้องกับ ผู้วิจัยได้นำมากำหนดกรอบแนวคิดในการวิจัยดังแผนภูมิที่ 1

การตั้งคณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของแต่ละชุมชน มีเป้าหมายในการ พัฒนาคุณภาพชีวิตและการดำรงอยู่ของชุมชน ตลอดจนแสดงสิทธิและแสวงหาการยอมรับใน การบริหารจัดการและใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรชุมชน แต่เนื่องจาก ปัญหาบางประการมีความสัมพันธ์เชื่อมโยงกับชุมชนข้างเคียง และเกี่ยวเนื่องกับการต่อรองกับ ระเบียบข้อบังคับและการปฏิบัติงานของภาครัฐ ตามนโยบายและกฎหมายหรือเป็นปัญหาร่วม ของหลายชุมชนซึ่งจำเป็นต้องอาศัยความร่วมมือระหว่างชุมชนในการจัดการร่วมกัน การรวม ตัวขององค์กรชุมชนในระดับหมู่บ้านต่างๆเป็นเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในการจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติจึงเกิดขึ้น ซึ่งผู้วิจัยได้นำกรอบแนวคิดดังกล่าวข้างต้นมากำหนดประเด็นที่ จะทำการศึกษา

แผนภูมิ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการตั้งคณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับหมู่บ้าน

การกำหนดประเด็นในการศึกษา

เนื่องจากวัตถุประสงค์ของการวิจัยครั้งนี้ ต้องการทำความเข้าใจต่อปรากฏการณ์การจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำ ขององค์กรชาวบ้านในพื้นที่เขตต้นน้ำของภาคเหนือ โดยมุ่งที่จะหาคำตอบว่า องค์กรชาวบ้านมีรูปแบบและวิธีการในการจัดตั้งเครือข่ายลุ่มน้ำและการจัดการอย่างไร และศึกษาถึงเงื่อนไขการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำ ผู้วิจัยจึงได้กำหนดประเด็นในการศึกษาดังนี้

1. การศึกษาบริบทของชุมชนในเขตลุ่มน้ำ โดยแยกเป็น 3 ประเด็นคือ ภาพรวมของอำเภอแม่แจ่ม บริบทของลุ่มน้ำแม่แรก และบริบทของชุมชนหลักในการศึกษาวิจัย

- 1.1. ประวัติความเป็นมาของการตั้งชุมชน
- 1.2. ลักษณะทางกายภาพ
- 1.3. ลักษณะทางด้านเศรษฐกิจ
- 1.4. การเมือง และการปกครอง
- 1.5. วัฒนธรรมประเพณี ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน
- 1.6. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำ
- 1.7. ความสัมพันธ์ทางสังคมของชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำและกลุ่มต่างๆ

2. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำ

- 2.1. การจัดตั้งองค์กรชุมชนในระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายลุ่มน้ำเพื่อดำเนินการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.2. การวิเคราะห์ปัญหา พิจารณาแนวทางแก้ไขปัญหา การวางแผนงาน การดำเนินงานและการติดตามประเมินผล ของเครือข่ายลุ่มน้ำ
- 2.3. การกำหนดเขตพื้นที่ป่าชุมชน และจำแนกประเภทป่าชุมชน ขององค์กรชุมชนในระดับหมู่บ้านและเครือข่ายลุ่มน้ำ
- 2.4. การกำหนดกฎระเบียบข้อบังคับ ขององค์กรชุมชนในระดับหมู่บ้านและระดับเครือข่ายลุ่มน้ำเพื่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ
- 2.5. การจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำ

3. เจาะลึกในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่

- 3.1 เจาะลึกภายใน ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่ายลุ่มน้ำ
 - 3.1.1 ลักษณะทางภูมิศาสตร์กายภาพ ทรัพยากรธรรมชาติ และการจัดการ
 - 3.1.2 ระบบความสัมพันธ์
 - 3.1.3 การผลิตและการบริโภค
- 3.2 เจาะลึกภายนอก ที่ส่งผลต่อการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของเครือข่าย

ลุ่มน้ำ

- 3.2.1 องค์กรภายนอกชุมชน
- 3.2.2 กฎหมายและนโยบาย
- 3.2.3 ข้อมูล และข่าวสาร

การกำหนดขอบเขตของประชากร และกลุ่มตัวอย่าง

ประเด็นในการศึกษาวิจัยที่ผู้วิจัยกำหนดข้างต้นเป็นการศึกษาจากแหล่งข้อมูล ต่างๆ คือ จากระบบฐานข้อมูลที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำ จากระบบฐานข้อมูลนอกพื้นที่ลุ่มน้ำที่เข้าไปประกอบอาชีพที่เกี่ยวข้องกับการใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำ จากเจ้าหน้าที่องค์กรพัฒนาเอกชน และเจ้าหน้าที่หน่วยงานราชการที่ปฏิบัติงานในเขตลุ่มน้ำที่ทำการศึกษาวิจัย พื้นที่ที่เลือกในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ เป็นชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงและชาวพื้นเมือง ที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ และป่าสงวนแห่งชาติ โดยเป็นพื้นที่ต้นน้ำลำธาร และสามารถจำแนกเป็นชั้นคุณภาพลุ่มน้ำ ชั้น 1A, 1B และพื้นที่ลุ่มน้ำ ชั้น 2 ตามหลักเกณฑ์ของกรมป่าไม้ ซึ่งเป็นสภาพที่คล้ายคลึงกับชุมชนที่อาศัยอยู่ในเขตพื้นที่ป่าของภาคเหนือโดยทั่วไป เป็นหมู่บ้านที่มีการรวมกลุ่มของประชาชนในลักษณะขององค์กรประชาชนหลากหลายองค์กร ทั้งที่เกิดจากการก่อตั้งของประชาชนในชุมชนเอง และเกิดจากการจัดตั้งของหน่วยงานภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐและเอกชน

ลุ่มน้ำที่ ผู้วิจัยได้เลือกศึกษาในครั้งนี้ คือ ลุ่มน้ำแม่แรก ตำบลท่าผา อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ ซึ่งเป็นลำน้ำสาขาของน้ำแม่แจ่ม ที่ไหลลงสู่แม่น้ำปิง ลุ่มน้ำแม่แรกมีอาณาเขตที่ส่วนใหญ่ซ้อนทับกับพื้นที่เขตการปกครองของตำบลท่าผา ดังนั้นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำแม่แรกของเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก จึงมีความสัมพันธ์กับองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา การวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยทำการศึกษารวมทั้งชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับหมู่บ้าน และระดับเครือข่ายลุ่มน้ำโดยมีเหตุผล ดังนี้

1. จากการศึกษาเบื้องต้น พบว่าชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรกมีการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในระดับหมู่บ้านมาเป็นเวลานาน และมีการพัฒนารูปแบบวิธีการอย่างต่อเนื่องให้สอดคล้องและเหมาะสมกับบริบทของชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไป
2. ผู้วิจัยเคยปฏิบัติงานร่วมกับชุมชนต่างๆ ในเขตพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แรก ด้านการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพองค์กรชาวบ้าน ในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติมาก่อนเป็นระยะเวลา 4 ปีระหว่างปี พ.ศ. 2538-2541 จึงทำให้มีข้อมูลพื้นฐานในด้านต่างๆที่ดี มีความรู้จักคุ้นเคยกับราษฎรในพื้นที่ลุ่มน้ำ และมีความไว้วางใจและเข้าใจซึ่งกันและกันระหว่างราษฎรในเขตลุ่มน้ำแม่แรกกับตัวผู้วิจัย ซึ่งจะช่วยให้ข้อมูลที่ทำการศึกษามีความถูกต้อง

ในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ ผู้วิจัยได้ออกแบบสำรวจจัดเก็บข้อมูลต่างๆทั้งข้อมูลจากการสำรวจภาคสนาม ข้อมูลจากการบันทึกไว้ของหน่วยงานและบุคคลต่างๆ ในรูปแบบของบันทึกการประชุมสัมมนา บันทึกไว้ในรูปแบบเทปบันทึกภาพและเสียง โดยได้เข้าร่วมสังเกตกิจกรรม

ต่างๆที่เกิดขึ้นในพื้นที่ พุศุข และสัมภาษณ์บุคคลต่างๆ ที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับประเด็นในการศึกษาวิจัยโดยแยกกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และบุคคลที่ให้ข้อมูลดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลหลักในชุมชน

1.1. คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน ประกอบด้วย นายอุทิศ

ชนะกรรมชน นายพาคี กระจ่างกิจคงเชื้อ นายวิรัช มาลีพุนทวิ นายและทองคำ โพธิ์แก้ว คณะกรรมการการจัดการและอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติบ้านยางสำน นายวรรณ กองจันทร์ นายมูล ณะเพิ่ม คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าบ้านนาเรือน นายตาวา นิติประธานศิลป์ นายอีนี อมรภิพิจ นายโบนมา มาลีพุนทวิ และนายตะดี วิทยาจัดการ คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าบ้านปากกล้วย

1.2. คณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก นายทองคำ โพธิ์แก้ว ประธานเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก นายตาวา นิติประธานศิลป์ รองประธานเครือข่าย นายวรรณ กองจันทร์ เற்றுญญิกเครือข่าย นายอุทิศ ชนะวรรณชน นายวิรัช มาลีพุนทวิ นายตะดี วิทยาจัดการ นายโบนมา มาลีพุนทวิ และ นายมูล ณะเพิ่ม กรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก

1.3. ผู้นำชุมชนด้านศาสนา ความเชื่อ ประกอบด้วย ผู้นำทางความเชื่อของชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง พระ และผู้นำพิธีกรรมทางศาสนา คือนายบึง กาบคุ้ม แก่เหมืองบ้านผานัง และผู้นำด้านความเชื่อเรื่องการนับถือผีประจำบ้านผานัง นายวิรัช มาลีพุนทวิ ผู้นำชุมชนบ้านยางสำนด้านความเชื่อและพิธีกรรม

1.4. ผู้นำทางการของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรก ประกอบด้วยสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน และกำนัน ประกอบด้วยนายตาวา นิติประธานศิลป์ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บ้านปากกล้วยหมู่ที่ 1 นายพิพัทธ์ อมรวิทยา ผู้ใหญ่บ้าน นายวิรัช มาลีพุนทวิ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน นายอุทิศ ชนะกรรมชน สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบล บ้านยางสำนหมู่ที่ 8 นายวรรณ กองจันทร์ สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านนาเรือน หมู่ที่ 9 นายวิเชียร ณะขว้าง สมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลบ้านเหล่า หมู่ที่ 3 ตำแหน่ง ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา

2. ผู้ให้ข้อมูลรองในชุมชน

2.1 ราษฎรที่อาศัยอยู่ ในเขตลุ่มน้ำแม่แรกที่เข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรชุมชนทั้งระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติประกอบด้วยกลุ่มแม่บ้านบ้านนาเรือน และบ้านยางสำนที่มีบทบาทในการสนับสนุนกิจกรรมการจัดการทรัพยากรของชุมชน เกษตรกรในหมู่บ้านยางสำน บ้านปากกล้วย ชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงซึ่งมีอาชีพทำไร่และ

มีบทบาทร่วมในการตั้งกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน และเข้าร่วมกิจกรรมการกำหนดขอบเขตการใช้ประโยชน์ที่ดิน และป่าไม้ของชุมชน

2.2 ราษฎรที่อาศัยอยู่ในเขตลุ่มน้ำแม่แรกที่ไม่เข้าร่วมกิจกรรมขององค์กรชุมชนทั้งระดับหมู่บ้าน และเครือข่ายลุ่มน้ำในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยให้วิธีการพูดคุยเพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็นถึงประเด็นปัญหาการประกอบอาชีพ และความคิดเห็นต่อการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้านและเครือข่ายลุ่มน้ำ กลุ่มผู้ให้ข้อมูลคือเกษตรกรชาวไทยพื้นเมืองที่มีอาชีพทำนา ทำไร่ข้าวโพด ถั่วเหลือง และปลูกพืชเศรษฐกิจหลักถั่วเหลืองเกี่ยวกับพืชหลักในเขตลุ่มน้ำแม่แรก

3. ผู้ให้ข้อมูลหลักภายนอกชุมชน

3.1 เจ้าหน้าที่ปฏิบัติงานภาคสนามจากหน่วยงานราชการที่เข้าดำเนินงานเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำแม่แรก ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่จากอุทยานแห่งชาติดอยอินทนนท์ เจ้าหน้าที่ประสานงานในพื้นที่ของหน่วยจัดการต้นน้ำแม่แรก เจ้าหน้าที่โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริ สิริเจริญวิสาหะ และปลัดอำเภอ ผู้ประสานงานประจำตำบลท่าผา ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา

3.2 องค์กรพัฒนาเอกชนที่เข้าดำเนินงาน ด้านการส่งเสริมองค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ได้แก่เจ้าหน้าที่โครงการชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ ดำเนินงานระหว่างปี พ.ศ. 2538-2542 และเจ้าหน้าที่โครงการจัดการทรัพยากรร่วมกันในอำเภอแม่แจ่ม ดำเนินงานตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2543 ถึงปัจจุบัน ภายใต้การดำเนินการขององค์กรเศรษฐานาชาติ ประเทศไทยและมูลนิธิริรักษ์ไทย

3.3 ราษฎรภายนอกเขตลุ่มน้ำแม่แรก ที่ประกอบอาชีพหรือใช้ทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำแม่แรก เช่นการทำการเกษตร หางของป่า ซึ่งส่วนใหญ่จะเป็นบุคคลที่เข้ามาเช่าพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจ หรือเข้ามาส่งเสริมเกษตรกรในพื้นที่ปลูกพืชเศรษฐกิจต่างๆ

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ ประกอบด้วย

1. การสังเกตแบบมีส่วนร่วม หรือการสังเกตภาคสนาม คือ การสังเกตชนิดที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิตร่วมกับกลุ่มคนที่ถูกศึกษา มีการร่วมกระทำกิจกรรมด้วยกัน และกระทำตนให้คนในชุมชนยอมรับว่า ผู้สังเกตมีสถานภาพบทบาทเช่นเดียวกับตน ซึ่งประกอบด้วยการสังเกต การซักถาม และการจัดบันทึก โดยผู้วิจัยจะเข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรก ในช่วงที่มีกิจกรรมด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และเข้าร่วมกิจกรรมของชุมชนที่จัดขึ้นระหว่าง

ปี พ.ศ. 2541-2544 โดยทำการสังเกตพฤติกรรมของสมาชิกองค์กรในชุมชน ที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ตัวอย่าง คือการกำหนดเขตพื้นที่ทำกิน พื้นที่ป่า และจัดทำแผนที่แสดงการใช้ประโยชน์ที่ดินทำกินในเขตพื้นที่บ้านปากกล้วย การกำหนดเขตพื้นที่ป่าอนุรักษ์ ม่อนผาคำ และการคิดป่ารอบเขตพื้นที่ป่าม่อนผาคำ บ้านนาเรื่อน การสำรวจและจัดทำเขตพื้นที่ทำกินบ้านสามสบบน โดยมีขั้นตอนหลักๆ คือแต่ละหมู่บ้านจะมีการประชุมและกำหนดเขตพื้นที่ป่า และที่ทำกินหากมีกรณีพื้นที่ทำกินอยู่ในเขตป่าจะมีการเจรจาตกลงกำหนดเขตพื้นที่โดยอาศัยแผนภูมิจำลองสามมิติแสดงภูมิประเทศของชุมชนเป็นเครื่องมือในการพูดคุย ผู้วิจัยมีหน้าที่ในการเดินสำรวจร่วมกับคณะกรรมการอนุรักษ์ประจำหมู่บ้าน วัดพิกัดจากเครื่องวัดพิกัด GPS กำหนดจุดลงในแผนที่ทหารมาตราส่วน 1: 50,000 และร่วมกับชุมชนที่ทำการสำรวจลงสัญลักษณ์ในแผนภูมิจำลองแสดงสภาพภูมิประเทศ 3 มิติของชุมชน และจัดทำแผนที่ประกอบแผนการจัดการป่าของชุมชน การจัดเวทีสัมมนาวิเคราะห์ปัญหาด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน การออกกฎระเบียบข้อบังคับของแต่ละหมู่บ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ในบางครั้งผู้วิจัยได้รับมอบหมายให้รับหน้าที่ในการดำเนินการประชุม สัมมนา หรือเป็นผู้ช่วยกลุ่มย่อยของสมาชิกในชุมชนในการวิเคราะห์ปัญหา และแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ หรือมีหน้าที่ในการให้คำแนะนำแก่ที่ประชุมด้านกฎหมายและนโยบายของรัฐที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน กิจกรรมการปลูกป่าเสริม การทำแนวกันไฟนับเป็นกิจกรรมหลักที่ชุมชนเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรกจะดำเนินการทุกปี ซึ่งผู้วิจัยได้เข้าร่วมในกิจกรรมดังกล่าว ทั้งในบทบาทตัวแทนของหน่วยงานที่องค์กรชุมชนเชิญเข้าร่วมกิจกรรมหรือ ตัวแทนขององค์กรในการสนับสนุนกิจกรรมของชุมชนที่จัดขึ้น

2. การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม หรือ การสังเกตโดยตรงเป็นการสังเกตที่ผู้วิจัย จะเฝ้าสังเกตอยู่ภายนอก โดยไม่เข้าร่วมในกิจกรรมที่องค์กรชุมชนจัดขึ้น โดยผู้วิจัยได้เข้าร่วมในการประชุมสัมมนาการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรกตอนล่างซึ่งเป็นชุมชนชาวไทยพื้นเมือง แก่นำในการจัดสัมมนา คือ นายวรรณ กองจันทร์ นายอาจ นัคคี และนายสุมินทร์ อินตะศรี ซึ่งเป็นกลุ่มผู้นำในบ้านนาเรื่อน เป้าหมายในการสัมมนาชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรกตอนล่าง เพื่อระดมความคิดเห็นของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรกตอนล่างในประเด็นที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในลุ่มน้ำ ปัญหาการบุกรุกทำลายป่า และได้เชิญหน่วยงานราชการและองค์กรเอกชนในพื้นที่เข้าร่วมการสัมมนา เพื่อแลกเปลี่ยนความคิดเห็น ประเด็นปัญหาและสอบถามถึงกรณีความขัดแย้งระหว่างชุมชนกับรัฐในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การเข้าร่วมสังเกตพิธีกรรมการเลี้ยงผีไร่ผืนาและการเลี้ยงผีป่าต้นน้ำที่ชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงบ้านยางसान บ้านปากกล้วยได้จัดขึ้น การเข้าร่วมสังเกตการ

พัฒนาและปรับปรุงระบบเหมืองฝายของกลุ่มเหมืองฝายบ้านเหล่า บ้านนาเรื่อน ซึ่งจะดำเนินการทุกปีในช่วงเดือน มกราคม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วมในกิจกรรมที่ดำเนินการผู้วิจัยได้จดบันทึกสิ่งที่ราษฎรที่เข้าร่วมนำเสนอ สังเกตพฤติกรรมของสมาชิกและหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าร่วมในกิจกรรม ต่อประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อีกทั้งผู้วิจัยได้เข้าไปอาศัยอยู่ในชุมชนบ้านยางसानบน บ้านยางसानล่าง และบ้านนาเรื่อน เพื่อทำสังเกตวิถีชีวิตความเป็นอยู่ และการประกอบอาชีพของราษฎรในชุมชนทั้งสอง ที่เกี่ยวข้องกับการป้องกัน ดูแลรักษา และการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ โดยเฉพาะป่าไม้และน้ำซึ่งเป็นสิ่งเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในกลุ่มน้ำแม่แรก เช่น ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตการเก็บหาหน่อไม้ร่วมกับแม่บ้าน บ้านยางसानบน เข้าไปสังเกตการเก็บหาหน่อไม้ไผ่ของชาวบ้านในเขตบ้านยางसानล่าง เข้าไปสังเกตการปลูกพืชชนิดต่างๆรูปแบบและวิธีการให้น้ำพืชที่เกษตรกรปลูก การฉีดยาฆ่าแมลง การกำจัดศัตรูพืชและการหาปลาของราษฎรในน้ำแม่แรก

3. การสัมภาษณ์แบบมีโครงสร้าง หรือการสัมภาษณ์แบบเป็นทางการ ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายหลักภายนอกชุมชน ได้แก่เจ้าหน้าที่ขององค์กรพัฒนาเอกชน คือ องค์กรแคว้นนานาชาติประเทศไทย ที่เข้าไปมีบทบาทหลักในการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพองค์กรชุมชน และให้การสนับสนุนการจัดตั้งคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้านของชุมชนในเขตกลุ่มน้ำแม่แรก และการตั้งคณะกรรมการเครือข่ายกลุ่มแม่แรก โดยกำหนดประเด็นในการสัมภาษณ์ดังนี้

- ประวัติความเป็นมาขององค์กรที่เข้าดำเนินงานในเขตพื้นที่กลุ่มน้ำแม่แรก
- เป้าหมายและวัตถุประสงค์ขององค์กรในการดำเนินงานในพื้นที่กลุ่มน้ำแม่แรก
- แนวคิดปรัชญา และกระบวนการดำเนินงาน
- การสนับสนุนด้านต่างๆ ต่อองค์กรชาวบ้าน และเครือข่ายกลุ่มน้ำ
- การติดตามประเมินผลการดำเนินการในพื้นที่เป้าหมาย

4. การสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการ ผู้วิจัยจะใช้วิธีการสัมภาษณ์อย่างไม่เป็นทางการใน 3 ลักษณะด้วยกันในการวิจัยครั้งนี้คือ

4.1. การสัมภาษณ์โดยเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ เน้นความยืดหยุ่นในการสัมภาษณ์ และการตอบ โดยจะกำหนดวัตถุประสงค์ในการสัมภาษณ์ และให้ผู้ถูกสัมภาษณ์มีอิสระที่จะอธิบายแนวความคิด ความเข้าใจของตนโดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ประธานเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่แรก นายทองคำ โพธิ์แก้ว และเหรัญญิกเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่แรก นายวรรณ กองจันทร์ ในประเด็นการก่อตั้งเครือข่ายกลุ่มน้ำแม่แรก และประเด็นความสำเร็จ ความล้มเหลว ตลอดจนแนว

คิดในการเสริมสร้างและพัฒนาความเข้มแข็งของคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก และคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน

4.2. การสัมภาษณ์แบบมีจุดความสนใจเฉพาะหรือการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้านและคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำเพื่อศึกษาแนวคิดและความเข้าใจเกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติขององค์กรชุมชน โดยผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์ คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าบ้านปากกล้วยประกอบด้วย นายตาวา นิติประธานศิลป์ ประธานคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า นายอินี อมราภิพงษ์ รองประธาน นายตะดี วิทยาจัดการ เลขา นายโปนา มาลีพุนทวี และนายแกะมา ไม่ทราบนามสกุล กรรมการคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าบ้านนาเรือน ประกอบด้วย นายวรรณ กองจันทร์ รองประธาน นายมูล ชนะเพิ่ม เลขา คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าบ้านยางสำน หมู่ที่ 8 มีหย่อมบ้านบริวารคือบ้านยางสำนล่าง บ้านยางสำบน และบ้านแม่กองงอ โดยสัมภาษณ์ นายอุทิศ ชนะกรรมชน เจริญญิก นายวิรัช มาลีพุนทวี รองประธาน นายพาคี กระจ่างกิจคงเชื้อ รองประธาน นายทองคำ โพธิ์แก้ว กรรมการ และสัมภาษณ์แบบเจาะลึกในประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ที่ดิน ป่าไม้และน้ำ การจัดการความขัดแย้งอันเนื่องมาจากการใช้ทรัพยากรธรรมชาติที่เกิดขึ้นในเขตลุ่มน้ำแม่แรก โดยสัมภาษณ์นายทองคำ โพธิ์แก้ว ประธานเครือข่ายลุ่มน้ำ นายวรรณ กองจันทร์ เจริญญิกเครือข่ายลุ่มน้ำ นายอุทิศ ชนะวรรณชน นายวิรัช มาลีพุนทวี นายโปนา มาลีพุนทวี และนายมูล ชนะเพิ่ม กรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก และนายวิเชียร ธนะขว้าง ประธานกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา

4.3. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักที่สำคัญ และทำการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก ในประเด็นที่ผู้ให้ข้อมูลมีส่วนเกี่ยวข้อง โดยสัมภาษณ์นายปิ่น กาบคุ้ม ประธานกลุ่มเหมืองฝายบ้านผานัง ในประเด็นการบริหารและจัดการทรัพยากรน้ำของราษฎรในเขตลุ่มน้ำแม่แรกตั้งแต่สมัยอดีตจนถึงรูปแบบการจัดการในปัจจุบัน ประวัติความเป็นมาของชุมชนในเขตลุ่มน้ำ และความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีที่สำคัญของชาวไทยพื้นเมืองในเขตลุ่มน้ำแม่แรก สัมภาษณ์นายมูล ชนะเพิ่ม บ้านนาเรือนในประเด็นประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชนต่างๆ ความเชื่อและวัฒนธรรมประเพณีของชาวไทยพื้นเมืองในเขตลุ่มน้ำแม่แรก สัมภาษณ์ นายพิพัทธ์ อมรวิทยา นายวิรัช มาลีพุนทวี นาง ขอบแย ลากันเพชร นางแกะแปะ อำไพถาวรกุล บ้านยางสำน และนายโปนา มาลีพุนทวี นายหนูแดง อำไพถาวรกุล นายตาวา นิติประธานศิลป์ บ้านปากกล้วยในประเด็นประวัติความเป็นมา วัฒนธรรมความเชื่อต่าง ๆ นับแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน ของชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยงในเขตลุ่มน้ำแม่แรก

การเก็บรวบรวมข้อมูล

เนื่องจากการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ ผู้วิจัยต้องทำความเข้าใจปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ในหลายมุมมอง จึงจำเป็นต้องได้ข้อมูลที่ถูกต้องและเป็นจริงในการนำมาวิเคราะห์ ดังนั้นผู้วิจัยจึงจำเป็นต้องมีความรู้จักคุ้นเคยกับแหล่งข้อมูล และความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างผู้วิจัยและผู้ให้ข้อมูลต่างๆ จากประสบการณ์การทำงานในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แรกของผู้วิจัยเองทำให้ผู้วิจัยมีความคุ้นเคยกับกลุ่มผู้ให้ข้อมูล และเข้าใจบริบทของชุมชนต่างๆ ในเขตลุ่มน้ำแม่แรก ผู้วิจัยจึงได้ดำเนินการเพื่อการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยวิธีการดังต่อไปนี้

1. ศึกษาข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานต่างๆ ที่เข้าไปดำเนินงานในเขตลุ่มน้ำแม่แรก และศึกษา สภาพทั่วไปของชุมชน ในเขตลุ่มน้ำแม่แรก อำเภอแม่แจ่ม จังหวัดเชียงใหม่ โดยผู้วิจัยได้ประสานงานและขอข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากองค์การแคร์นานาชาติ ประเทศไทยและมูลนิธิรักไทย ซึ่งดำเนินงานโครงการชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ โดยมีเป้าหมายในการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพองค์กรชาวบ้านในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ และการพัฒนาระบบการเกษตรอย่างยั่งยืนในพื้นที่ ซึ่งดำเนินการระหว่างปี พ.ศ. 2537-2542 และยังสามารถดำเนินงานโครงการต่อเนื่องในการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และองค์กรประชาชนในพื้นที่เพื่อการพัฒนาชุมชนอย่างยั่งยืนโดยเริ่มโครงการในปี พ.ศ. 2543 ซึ่งองค์การแคร์ฯ ได้จัดเก็บข้อมูลพื้นฐาน ประวัติความเป็นมา และพัฒนาการด้านการเกษตรและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนต่างในเขตลุ่มน้ำแม่แรก และยังสามารถบันทึกเทปเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการเสริมสร้างและพัฒนาศักยภาพองค์กรชาวบ้าน ข้อมูลพื้นฐานและบริบทของลุ่มน้ำแม่แรกและชุมชนในเขตลุ่มน้ำ แม่แรก ผู้วิจัยได้ประสานขอข้อมูลจากองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอแม่แจ่ม และการค้นคว้าจากแหล่งข้อมูลทางอินเทอร์เน็ตซึ่งจัดทำโดยหน่วยงานราชการต่างๆ เช่นสำนักงานสถิติแห่งชาติ กรมป่าไม้ และกระทรวงมหาดไทย การรวบรวมข้อมูลที่มีการบันทึกไว้เช่นการประชุม การสัมมนาและการวิเคราะห์ปัญหาชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ผู้วิจัยได้รับการสนับสนุนข้อมูลจากคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าของแต่ละหมู่บ้าน อีกทั้งผู้วิจัยยังได้ทำการสำรวจสภาพภูมิประเทศ สภาพทรัพยากรธรรมชาติที่ดิน ป่าไม้ น้ำ และสภาพการประกอบอาชีพของราษฎรในเขตลุ่มน้ำแม่แรกด้วยวิธีการเดินสำรวจ และสังเกตการณ์ดำเนินชีวิตของราษฎรในเขตลุ่มน้ำแม่แรก

2. การสร้างความสัมพันธ์ เนื่องจากพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แรกที่ผู้วิจัยเลือกในการวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยเคยปฏิบัติงานในพื้นที่ กับโครงการชุมชนอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ องค์การแคร์

นานาชาติ ประเทศไทย ที่มีแนวคิดในการทำงานสองประการที่สำคัญคือการทำงานแบบไตรภาคี และแนวคิดการมีส่วนร่วมของประชาชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ โดยทำงานร่วมกับราษฎรในเขตลุ่มน้ำทุกหมู่บ้าน โดยเฉพาะคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าระดับหมู่บ้าน คณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ และหน่วยงานราชการที่ปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวข้องกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ ซึ่งเป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลัก ถึงแม้ผู้วิจัยจะมิได้รับผิดชอบพื้นที่ทำงานในเขตลุ่มน้ำแม่แรกในช่วงที่ทำการศึกษาวิจัย เนื่องจากได้เปลี่ยนพื้นที่รับผิดชอบไปยังจังหวัดลำพูน แต่ผู้วิจัยยังคงมีความคุ้นเคยและได้รับความไว้วางใจจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักอยู่ ดังนั้นในการกลับเข้าไปศึกษาในชุมชน ในระยะแรกผู้วิจัยจึงเน้นการทำความเข้าใจ

วัตถุประสงค์และเป้าหมายในการศึกษาวิจัยต่อกลุ่มเป้าหมายหลัก โดยเริ่มจากการทำความเข้าใจร่วมกับสมาชิกองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผา กลุ่มผู้นำทางการและคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าระดับหมู่บ้านและคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก การเข้าสัมภาษณ์และเก็บข้อมูลจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูล จึงสามารถระบุกลุ่มผู้ให้ข้อมูลและการเข้าสัมภาษณ์ได้โดยไม่ประสบปัญหา ด้านความสัมพันธ์และการไว้วางใจ หลังจากนั้นผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมต่างๆของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าระดับหมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรกที่จัดขึ้นพร้อมทั้งทำการเก็บรวบรวมข้อมูลตามลักษณะเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย การเข้าพื้นที่ผู้วิจัยเข้าร่วมกิจกรรมและเก็บข้อมูลในแต่ละครั้งเป็นระยะเวลาหลายวัน โดยในบางครั้งผู้วิจัยได้ค้างคืนในชุมชนเป้าหมายที่เข้าไปเก็บรวบรวมข้อมูล หรือการเข้าร่วมกิจกรรมต่างๆ ที่ชุมชนได้จัดขึ้น

3. ผู้วิจัยได้เข้าร่วมในการประชุม ที่คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก ตลอดจนการประชุมต่างๆที่เกี่ยวข้องกับประเด็นการจัดการทรัพยากรธรรมชาติในเขตลุ่มน้ำที่ภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนจัดขึ้น เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ เช่น การวิเคราะห์ปัญหาสถานการณ์ของชุมชนด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ การกำหนดทางเลือกในการแก้ไขปัญหา การวางแผนปฏิบัติงาน การจัดกิจกรรมขององค์กรชุมชน และหน่วยงานต่างๆที่เกี่ยวข้อง และเวทีจัดการความขัดแย้งที่เกิดขึ้น โดยผู้วิจัยได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้วิจัยได้กำหนดหัวข้อการทำวิจัยและยังคงปฏิบัติงานอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แรกและได้เข้าร่วมการประชุมสัมมนา การดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติที่องค์กรชาวบ้านในเขตลุ่มน้ำแม่แรกจัดขึ้น ตลอดระยะเวลาที่ได้ทำการศึกษาวิจัยตามแต่ละเวลาและโอกาสจะเอื้ออำนวย

4. การสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลหลัก การสัมภาษณ์ใช้วิธีการหลายๆ วิธีผสมผสานกันทั้งแบบเปิดกว้างไม่จำกัดคำตอบ แบบเจาะลึกในบางกรณีที่สำคัญ ลักษณะการสัมภาษณ์เป็นแบบไม่เป็นทางการ โดยผู้วิจัยได้เตรียมประเด็นคำถามไว้เพื่อนำไปสนทนากับกลุ่มเป้าหมายและ

สร้างบรรยากาศที่ทำให้กลุ่มเป้าหมายไม่รู้สีกว่ากำลังถูกสัมภาษณ์ เพื่อให้ได้ข้อคิดเห็นตามความเป็นจริงมากที่สุด วิธีการที่ผู้วิจัยได้ข้อมูลมากที่สุดคือ การเข้าร่วมประชุมของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้านและคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำ และการสัมภาษณ์คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำในลักษณะการประชุมกลุ่มย่อย และการสัมภาษณ์รายบุคคล โดยผู้วิจัยมีขั้นตอนในการสัมภาษณ์ดังนี้คือ เริ่มจากการกำหนดบุคคลที่จะเป็นผู้ให้ข้อมูลหลักซึ่งพิจารณาจากเอกสารต่างๆที่ได้รวบรวมไว้ ซึ่งแสดงให้เห็นถึงบทบาทของบุคคลต่างๆที่มีความสำคัญและมีส่วนร่วมกับการกระบวนการตั้งและดำเนินงานของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรก ภายหลังจากการกำหนดกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักได้แล้วผู้วิจัยได้เข้าไปทำความเข้าใจกับกลุ่มผู้นำต่าง ๆ ถึงวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการวิจัย หลังจากนั้นผู้วิจัยได้เข้าไปสัมภาษณ์โดยตรงกับผู้ให้ข้อมูลหลัก เนื่องจากผู้วิจัยมีความคุ้นเคยและรู้จักบุคคลเหล่านั้นอยู่แล้ว และเมื่อมีการเชื่อมโยงไปถึงบุคคลที่สำคัญในประเด็นที่เกี่ยวข้อง ผู้วิจัยได้ทำการติดต่อขอสัมภาษณ์เพิ่มเติมแล้วแต่กรณี สำหรับการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลในลักษณะกลุ่ม ผู้วิจัยอาศัยวิธีการสองลักษณะคือ วิธีการแรกคือการประสานขอความร่วมมือจากผู้นำชุมชน คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้าน และคณะกรรมการเครือข่ายเพื่อกำหนดเวลานัดหมายและทำการสัมภาษณ์ วิธีการที่สองคือการเข้าไปอยู่ในชุมชนเป้าหมาย ซึ่งทำให้มีโอกาสเข้าร่วมประชุมหรือพูดคุยกับกลุ่มชาวบ้านที่เกิดขึ้นตามธรรมชาติของชุมชนอยู่แล้ว และทุกครั้งที่ผู้วิจัยได้เข้าไปค้างคืนในพื้นที่ ในช่วงหัวค่ำสมาชิกในชุมชนซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้ให้ข้อมูลหลักของการวิจัย จะมาพูดคุยและแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกับผู้วิจัยจึงเป็นช่องทางที่สำคัญในการเก็บข้อมูลของผู้วิจัย

5. ระยะเวลาที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเริ่มจัดเก็บข้อมูลต่างๆที่เกี่ยวข้องในการวิจัย ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2541 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้วิจัยได้ทำการกำหนดหัวข้อการวิจัยและปฏิบัติงานประจำอยู่ในพื้นที่ลุ่มน้ำแม่แรก โดยทำการบันทึกเหตุการณ์ต่างๆเกี่ยวกับพัฒนาการของการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชน และเหตุการณ์ต่าง ๆ ที่ส่งผลกระทบต่อสภาพทรัพยากรธรรมชาติและวิถีชีวิตของราษฎรในเขตลุ่มน้ำแม่แรก ในช่วงปี พ.ศ. 2542-2543 ซึ่งเป็นช่วงที่ผู้วิจัยไม่ได้ปฏิบัติงานประจำอยู่ในพื้นที่ แต่ผู้วิจัยยังคงเข้าร่วมกิจกรรมที่สำคัญของคณะกรรมการอนุรักษ์ป่า และคณะกรรมการเครือข่ายลุ่มน้ำแม่แรกจัดขึ้นเพื่อสังเกต รวบรวมและบันทึกข้อมูลต่างๆที่เกิดขึ้น ภายหลังจากจัดเก็บข้อมูลต่างๆทั้งข้อมูลทุติยภูมิจากหน่วยงานภาครัฐ องค์กรพัฒนาเอกชน และองค์กรชุมชน ผู้วิจัยได้ทำการทบทวนและกำหนดประเด็นในการศึกษาวิจัยอีกครั้งเพื่อให้สอดคล้องและเหมาะสมกับวัตถุประสงค์และเป้าหมายในการวิจัย ในครั้งนี้ ภายหลังจากทบทวนประเด็นในการศึกษาวิจัย และกำหนดประเด็นการศึกษาวิจัย ผู้ให้

ข้อมูล วิธีการในการจัดเก็บข้อมูลในแต่ละประเด็น ผู้วิจัยได้ใช้ระยะเวลาในการศึกษาตามประเด็นต่างๆประมาณ 12 เดือน คือเริ่มตั้งแต่ต้นเดือนมกราคม 2544 ถึง ป้ายเดือน ธันวาคม 2544 ผู้วิจัยใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนามโดยอาศัยเครื่องมือและวิธีการที่กำหนดไว้พร้อมกับการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลและวิเคราะห์ข้อมูล เพื่อหาประเด็นในการขยายผลการศึกษาหรือสรุปผลการวิเคราะห์ ความคุ้นเคยและความไว้วางใจซึ่งกันและกันระหว่างกลุ่มเป้าหมายในการศึกษากับผู้วิจัย ตลอดจนความเข้าใจสภาพพื้นที่และสภาพแวดล้อมต่างๆ ของผู้วิจัยเนื่องจากเคยปฏิบัติงานในพื้นที่ที่ทำการศึกษามาเป็นระยะเวลานาน ทำให้การศึกษาในครั้งนี้สามารถเก็บรวบรวมข้อมูลต่างๆ ได้อย่างเต็มที่และครบถ้วนสอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย ในระยะเวลา 12 เดือนที่ผู้วิจัยทำการศึกษภาคสนาม

การตรวจสอบ และการวิเคราะห์ข้อมูล

ในการจัดเก็บข้อมูล ผู้วิจัยมีกระบวนการในการตรวจสอบข้อมูลที่ได้จากการจัดเก็บ โดยพิจารณาถึงความเพียงพอ ความถูกต้องของข้อมูลที่จัดเก็บ และข้อมูลสามารถตอบปัญหาของการวิจัยในครั้งนี้ได้ครบถ้วนหรือไม่ โดยมีกระบวนการในการตรวจสอบ และวิเคราะห์ข้อมูลดังนี้

1. การใช้แนวคิดทฤษฎี และการสร้างกรอบแนวคิดสำหรับการวิเคราะห์ ผู้วิจัยนำกรอบแนวคิดทฤษฎีที่ใช้เป็นแนวทางในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มาสร้างกรอบแนวทางในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูลและติดตามทบทวนความเพียงพอและครอบคลุมประเด็นที่ทำการศึกษาวิจัยในระหว่างทำการเก็บรวบรวมข้อมูล และในขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลสร้างข้อสรุป โดยกรอบแนวคิดที่สำคัญที่นำมาสร้างกรอบแนวทางในการจัดเก็บรวบรวมข้อมูล และวิเคราะห์ข้อมูลมีรายละเอียดตาม แผนภูมิที่ 1 ที่แสดงกรอบแนวคิด การตั้งคณะกรรมการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระดับหมู่บ้าน (หน้า 31) และแนวคิดในการจัดตั้งเครือข่ายองค์กรชาวบ้านในระดับลุ่มน้ำ เพื่อการแก้ไขปัญหาพร้อม และการจัดการทรัพยากรธรรมชาติร่วมกันของชุมชนในเขตลุ่มน้ำ และเป็นการสร้างการยอมรับสิทธิและความสามารถขององค์กรชุมชนในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติระหว่างชุมชน และองค์กรภายนอกชุมชนทั้งภาครัฐ และเอกชน

2. การตรวจสอบข้อมูล

- 2.1 การตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการในการรวบรวมข้อมูล โดยผู้วิจัยจะใช้วิธีการจัดเก็บข้อมูลในประเด็นใดประเด็นหนึ่งด้วยวิธีการหลายๆวิธีเช่นการสังเกต การสัมภาษณ์ การซักถาม และการสัมภาษณ์กลุ่มบุคคลในการจัดเก็บข้อมูล เพื่อให้ข้อมูลที่ได้ผ่านการกลั่นกรอง และตรวจสอบความถูกต้องข้อมูลตัวอย่าง การศึกษาพัฒนาการของระบบการเกษตรของลุ่มน้ำ

แม่แรกตอนบนซึ่งเป็นเขตที่อยู่อาศัยของชุมชนชาวไทยภูเขาเผ่ากะเหรี่ยง ผู้วิจัยได้ขอให้ทางกลุ่มผู้ให้ข้อมูลได้เล่าประวัติความเป็นมาของพัฒนาการของระบบการเกษตร และในการตรวจสอบข้อมูลสามเส้าด้านวิธีการในการรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยได้สัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มเดิมโดยอาศัยเครื่องมือคือแผนลำดับเหตุการณ์ตามช่วงระยะเวลา คือการให้กลุ่มเป้าหมายอธิบายพัฒนาการของระบบการเกษตรในพื้นที่โดยใช้ช่วงเวลา ตามปีพุทธศักราช เป็นแกนหลักในการลำดับช่วงเหตุการณ์ ซึ่งวิธีการตรวจสอบสามเส้าด้านวิธีการในการรวบรวมข้อมูลผู้วิจัยยังใช้ในการตรวจสอบข้อมูล เช่น ประวัติความเป็นมาและพัฒนาการด้านการจัดการทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรก

2.2 การตรวจสอบสามเส้าด้านข้อมูล เป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่ผู้วิจัยจัดเก็บว่ามีความถูกต้องหรือไม่ โดยการตรวจสอบข้อมูลจากเงื่อนไขดังนี้

2.2.1 เงื่อนไขเกี่ยวกับแหล่งบุคคลที่ให้ข้อมูล โดยผู้วิจัยจะทำการศึกษารวบรวมข้อมูลในประเด็นเดียวกันจากแหล่งบุคคลที่ให้ข้อมูลหลายๆ แหล่งเช่น จากกลุ่มผู้นำชุมชน จากสมาชิกในชุมชน จากหน่วยงานภาครัฐ และองค์กรพัฒนาเอกชนในพื้นที่ เพื่อนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบความถูกต้อง เช่นการศึกษาประวัติของชุมชนในเขตลุ่มน้ำแม่แรกผู้วิจัยได้ทำการศึกษาจากผู้ให้ข้อมูลหลายกลุ่ม คือจากผู้เฒ่าผู้แก่ในชุมชนต่างๆ เช่น สัมภาษณ์นายบัง กาบคุ้ม บ้านผานัง สัมภาษณ์จากนายมูล ธนะเพิ่ม บ้านนาเรือน สัมภาษณ์จากนายพิพัทธ์ อมรวิทยา บ้านยางสำนบนและนายวิรัช มาลีพูนทวี บ้านยางสำนล่าง และจากเอกสารต่างๆ ที่องค์กรพัฒนาเอกชน หน่วยงานรัฐ และองค์การบริหารส่วนตำบลท่าผาได้ทำการศึกษารวบรวมไว้

2.2.2 เงื่อนไขเกี่ยวกับเวลาในการจัดเก็บข้อมูลโดยผู้วิจัยจะทำการศึกษารวบรวมข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาวิจัยในช่วงเวลาของการเกิดกิจกรรมที่แตกต่างกัน เพื่อเป็นการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูล ตัวอย่างการศึกษาข้อมูลเรื่องกฎระเบียบ ข้อบังคับของชุมชนในการดูแลรักษา และใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ เช่น การตัดไม้ฟันและของป่า ผู้วิจัยได้ทำการสัมภาษณ์คณะกรรมการอนุรักษ์ป่าประจำหมู่บ้านถึงกฎระเบียบข้อบังคับเกี่ยวกับการเก็บหาไม้ฟัน และทำการตรวจสอบข้อมูลโดยการเข้าสังเกตการณ์เก็บหาไม้ฟันและของป่าของสมาชิกในชุมชนว่ามีความถูกต้องและเป็นไปตามระเบียบข้อบังคับของชุมชนหรือไม่

2.2.3 เงื่อนไขเกี่ยวกับสถานที่ในการจัดเก็บข้อมูล ผู้วิจัยจะทำการศึกษา จัดเก็บข้อมูลในประเด็นที่ศึกษาวิจัย จากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลในสถานที่ที่แตกต่างกัน ในเรื่องเดียวกัน เช่นการเก็บข้อมูลจากหน่วยงานต่างๆ ทั้งในพื้นที่ดำเนินงาน และนอกพื้นที่ ตัวอย่างการเก็บข้อมูลเกี่ยวกับการวางแผนการจัดการ และการดำเนินกิจกรรมของชุมชนจากการสัมภาษณ์

สมาชิกในชุมชน การสังเกตการณ์ในพื้นที่ รายงานและบันทึกของหน่วยงานที่เข้าร่วมดำเนินกิจกรรมต่างๆ

3. การจดบันทึกข้อมูล ผู้วิจัยมีแนวทางในการบันทึกข้อมูล โดยทำการบันทึกข้อมูลอย่างย่อในขณะที่ทำการศึกษาในพื้นที่ แล้วนำบันทึกอย่างย่อมาเรียบเรียงใหม่ให้เป็นบันทึกที่สมบูรณ์ ซึ่งข้อมูลที่บันทึกผู้วิจัย ได้ทำการจำแนกหมวดหมู่และประเภทข้อมูลที่ได้ทำการบันทึกไว้ อีกวิธีการหนึ่งที่ผู้วิจัยใช้ในการบันทึกข้อมูลคือ การกำหนดประเด็น วิธีการในการศึกษารวบรวมข้อมูล และกรอบในการบันทึกข้อมูลก่อนสำรวจข้อมูลภาคสนาม เช่น ใช้เครื่องมือ ปฏิทินกิจกรรมด้านการเกษตร ปฏิทินกิจกรรมด้านการจัดการป่า แผนลำดับเหตุการณ์ตามช่วงเวลา ภาพตัดขวางแสดงการตั้งชุมชนและประเภทพื้นที่ทำกินตามความสูงของพื้นที่ ระหว่างการสัมภาษณ์หรือพูดคุยผู้วิจัยจะทำการบันทึกอย่างย่อตามกรอบที่กำหนด แล้วและภายหลังการสัมภาษณ์ผู้วิจัยได้นำบันทึกอย่างย่อมาเรียบเรียงใหม่ให้มีเนื้อหาสมบูรณ์พร้อมดำเนินการตรวจสอบความถูกต้องของข้อมูลที่จัดเก็บตามวิธีการตรวจสอบข้อมูลแบบสามเส้าในลักษณะต่างๆ ที่ผู้วิจัยใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้

4. การวิเคราะห์ และการทำข้อสรุปชั่วคราว

4.2 การวิเคราะห์ข้อมูลแบบอุปนัย เป็นการตีความสร้างข้อสรุปข้อมูลจากรูปธรรมหรือ ปรากฏการณ์ที่มองเห็น เช่น พิธีกรรม การทำมาหากิน ความเป็นอยู่ในชุมชน

4.3 การวิเคราะห์โดยการจำแนกชนิดข้อมูล แบบไม่ใช่ทฤษฎี คือการจำแนกข้อมูลที่จะวิเคราะห์ตามความเหมาะสมกับข้อมูล ซึ่งผู้วิจัยจะใช้ประสบการณ์ของผู้วิจัยจำแนกข้อมูลเป็นชนิดต่างๆ ตามประเภทที่สัมพันธ์กับแบบแผนชีวิต ที่นักวิจัยสังเกตเห็น เป็นพื้นฐานในการอธิบายสาเหตุของปรากฏการณ์ต่างๆที่เกิดขึ้น

4.4 การวิเคราะห์โดยการเปรียบเทียบข้อมูล เป็นการใช้วิธีการเปรียบเทียบ โดยนำข้อมูลต่างๆที่จัดเก็บมาเทียบเป็นปรากฏการณ์

การสร้างข้อสรุป และการพิสูจน์ข้อสรุป ผู้วิจัยนำสิ่งที่ค้นพบเบื้องต้น ที่ได้มีการสร้างข้อสรุปชั่วคราวที่ถูกรวบรวมและยืนยันแล้ว ซึ่งจะได้มีการตัดทอนข้อมูลที่ไม่เกี่ยวข้องออกไปแล้ว และผู้วิจัยจะได้เชื่อมโยงความสัมพันธ์ของข้อสรุปย่อยๆ เข้าด้วยกัน โดยนำแนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ มาใช้เป็นแนวทางในการสร้างข้อสรุปการวิจัย